

Molitvice kao jedinstveni oblik obiteljskoga molitvenog života

Vjekoslava Jurdana*

Sažetak

U suvremenome načinu života sve manje vremena preostaje za obitelj i obiteljski molitveni život. Obitelj je svedena na nuklearnu jedinicu u kojoj su roditelji opterećeni poslom i svakodnevnim životnim ritmom, a djeca nametnutim školskim i izvanškolskim obvezama. Baka i djedovi nemaju onu ulogu koju su imali u tradicionalnome obliku života. O tome obliku života, njegovim elementima, svrsi, dosezima i učincima svjedoči, možda najizravnije, usmena književna baština. O vidovima molitvenoga obiteljskog života u prijašnjim okolnostima moguće je saznati iz fenomena molitvica. One, kao jedinstveni žanr u hrvatskoj vjerskoj usmenoj lirici, nisu tek ostatak hrvatske tradicijske prošlosti, folklorni ornament, već, kao što se želi pokazati ovim radom, dragocjen putokaz iz prošlosti u budućnost. Interdisciplinarnim pristupom, primjenjujući dosege iz područja religioznoga odgoja, etnologije, folkloristike, teorije književnosti i teorije kulture, ukazuje se na vrijednost molitvica u obiteljskome životu i odgoju mladih generacija. Na zalasku postmoderne, u post–postmodernome razdoblju, ponovo se traga za autentičnošću. Molitvice se u tom kontekstu iskazuju kao jedan od oblika povratka korijenima.

Ključne riječi: molitvice, hrvatska usmena književnost, obitelj, vjerski odgoj

Uvod

Molitva je temeljni oblik kršćanskoga života, a obitelj temeljna zajednica u kojoj čovjek usvaja saznanja i vještine koje su mu potrebne za život. Tako u obitelji stječe i prvu vjersku poduku, prije svega, uči se redovitomu i pravom molitvenom životu. No vjerski je odgoj, kao i odgoj općenito, zahtjevan i odgovoran rad. To se osobito odnosi na suvremeno doba kada sredstva komunikacije i okolina ne pružaju dobre primjere, ne odgajaju i ne upućuju na prave i temeljne vrijednosti kršćanskoga čovjeka. U točki 5. saborske konstitucije *Gaudium et spes* istaknuto je: »Sama se povijest tako ubrzano razvija da je pojedinci jedva mogu

* Doc. dr. sc. Vjekoslava Jurdana, Odjel za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Adresa: Ronjgova 1, 52100 Pula, Hrvatska. E-pošta: vjurdana1@gmail.com

slijediti«. ¹ Zato valja osvijestiti sve vidove opasnosti kojoj su danas, kao nikada prije, izloženi djeca i mladi, dakle oni koji su još u formativnome razdoblju.

Stoga ne čudi da su pape 20. i 21. stoljeća uputili svekolikom čovječanstvu niz poslanica i tekstova koje upućuju na goruća pitanja o egzistenciji obitelji, odgoju, mladima i položaju čovjeka u današnjem svijetu. Tako papa Benedikt XVI. govori o obitelji kao svetištu ljubavi, života, vjere, kao o kućnoj Crkvi koja je i škola čovječnosti. Bez pouzdanja u Boga, koje se iskazuje u molitvi, bez pouzdanja u Krista, koji daruje sposobnost vjerovanja i življenja, obitelj ne može preživjeti, kaže Benedikt XVI. ²

Ivan Pavao II. u apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio* — *Obiteljska zajednica* ističe da moleći sa svojom djecom otac i majka ispunjavaju svoje kraljevsko svećenstvo, prodiru duboko u srca svoje djece i u njima ostavljaju tragove koje životni događaji neće uspjeti izbrisati. Štoviše, naglašava kako je papa Pavao VI. uputio roditeljima ove riječi: »Majke, učite li svoje mališane molitve kršćanina? ... Molite li s njima krunicu? I vi, očevi, znadete li moliti sa svojom djecom, s cijelom obiteljskom zajednicom, bar koji put? Vaš primjer, praćen ispravnošću vaše misli i vaših čina i podržavan kojom zajedničkom molitvom, doista je životna pouka, bogoštovni čin od posebnog značenja«. ³

Molitva je temeljni čin religioznoga odgoja. Taj se odgoj sastoji u postavljanju i usavršavanju usmjerenja prema temeljnim vrednotama bića: prema Bogu kao čovjekovu Izvoru i njegovu cilju, prema duši i njezinoj besmrtnosti; prema nadosjetnim i trajnim vrijednostima. ⁴

Na interdisciplinarnome susretištu religioznoga odgoja, teorije književnosti, etnologije, folkloristike i teorije kulture ⁵, traga se za odgovorima na ova pitanja: što nam o molitvenome obiteljskom životu (i danas) kazuje naša tradicijska prošlost, naša usmena književna baština? Zašto je toliko zanemarena, može li pokazati put povratka korijenima kako bi se (pre)živjelo u ovim »posljednjim

1 Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes (Radost i nada) Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu*, 7. 12. 1965., http://snc.hbk.hr/public_html/vaticanum_ii_gaudium_et_spes.pdf (preuzeto 10. rujna 2013.)

2 Usp. Benedikt XVI., *Misli o obitelji*, Split, 2011, 37–39.

3 Ivan Pavao II., *Familiaris consortio* □ *Obiteljska zajednica*. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu, točka 60. Ovdje prema: Stjepan Fridl, *Obiteljska molitva* — uvođenje u osobnu molitvu, *Obnovljeni život*, 1984, 39, 6, 485–494. Integralni dokument je dostupan na: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio_en.html (preuzeto 25. rujna 2013.) U hrvatskome prijevodu, Ivan Pavao II., *Obiteljska zajednica* — *Familiaris consortio*. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu (22. XI. 1981.), Zagreb, 1997, točka 60.

4 Usp. Stjepan Fridl, *Obiteljska molitva*, 488.

5 Mnogostrukost kulture uvjetovana je ljudskim sposobnostima koje rezultiraju mnogostrukošću kulturnih izraza za mnogostruke konkretne — egzistencijalne — čovjekove potrebe, a pod tim vidom kultura je bitno religiozna stvarnost, ističe Tonči Matulić u djelu *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Zagreb, 2009, 126–185. O dubokoj i temeljnoj religioznoj dimenziji kulture govori Paul Tillich, *Teologija kulture*, Rijeka–Sarajevo, 2009, 41: »Religija, kao ono što nas se konačno tiče, jest osmišljavajuća bit kulture, a kultura je cjelokupnost oblika preko kojih dolazi do izražaja temeljno zanimanje religije. Ukratko: religija je supstancija kulture, kultura je oblik religije«.

vremenima«? Jesmo li se doista odrekli prošlosti i kako pronaći Put/put povratka k Ocu/očevima?

1. *Molitvice kao žanr hrvatske vjerske usmene lirike*

Suvremeni etnološki i književnoteorijski pristup usmenoknjiževnomu fenomenu temelji se na njegovim genetskim i transmisivnim specifičnostima koje pokazuju da je riječ o književnim tekstovima koji se prenose usmenom predajom pa osim estetske funkcije u sebi objedinjuju i niz drugih funkcija relevantnih za identitet zajednice u kojoj su u optjecaju, te da su izraz vjerovanja zajednice u kojoj žive.⁶ Hrvatska tradicijska kultura u području vjerske usmene lirike sadrži brojne primjere stihovanih struktura u kojima je literarnost usko povezana s didaktičnošću. Dio su takvih struktura molitvene fakture te se najčešće nazivaju *molitvene pjesme, molitvice, molitve*.⁷

Njihov postanak istraživači su različito tumačili: jedni su tvrdili da je hrvatski narod tijekom povijesti sam svakodnevno stvarao velik broj molitvica. Neki istraživači nastanak molitava traže u radu svećenika koji su ih sami stvarali te ih prenosili narodu, a narod ih je kazivanjem mijenjao i sâm stvarao nove. »Dakle, mnogim molitvicama izvor je u umjetnoj poeziji hrvatskih starih svećenika i redovnika, koji ni sami nisu bili originalni, jer su dobrim dijelom prevodili latinske crkvene pjesme. Nakana im je uvijek bila kroz stihove tumačiti vjeronauk.«⁸ Svojim općim stajalištima o oblicima folklorne književnosti, teorija književnosti potvrđuje stanovišta o njihovim umjetni(čki)m izvorima. Tako Jan Mukařovský ističe kako folklorna sredina ne stvara sama svoju estetsku normu, već je preuzima iz estetskoga područja, odnosno iz umjetnosti vladajućega društvenog sloja. No to istodobno ne znači da se zbog toga narodnoj proizvodnji može poreći estetsko stvaralaštvo.⁹

Molitvice uključuju ulomke plačeva, muka, mirakula i prikazanja, kanonskih crkvenih tekstova, a često imaju elemente praznovjernoga. »One fokusiraju smisao i osjećaje snažnije od razuma. Vole ekspresivne oblike, slikovite su i zahtijevaju metaforiku bliskog. Teško ih je obuhvatiti jer je odnos između etabliranih i manje oficijelnih tekstova dinamičan i proteže se od potpuno oprečnih polova do harmonične postojanosti. Pritom su fluidni i prijelazi prema praznovjerju, magiji i astrologiji. U brojnim se svojim elementima prepleću sa zaklinjanjima, egzorcizmima, bajanjima i basnama, dakle svim tekstovima u čijem je središtu čudesna

6 Usp. Estela Banov–Depope, *Usmeno pjesništvo kvarnerskoga kraja*, Rijeka, 2000, 111.

7 Usp. Stipe Botica, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, 2011, 266.

8 Ante Jurić–Arambašić, *Molitvice — nabožne pjesme u selu Kijevu*, Zagreb, 1993, 250. »Možemo stoga sa sigurnošću reći da velik dio molitvica nije ispjevao pučki pjevač, nego da one potječu iz knjiga i molitvenika koje su narodu u ruke dali njihovi duhovni pastiri«, ističe Jeronim Šetka, *Hrvatska pučka religiozna poezija*, u: *Kačić: zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, Split, 1970, 3, 187–266.

9 Usp. Jan Mukařovský, *Struktura, funkcija, znak, vrednost. Ogledi iz estetike i poetike*, Beograd, 1986, 54.

nadnaravna moć riječi.«¹⁰ O tim vidovima pučke religioznosti, unutar složenih procesa evangelizacije i čovjekove suvremene zbiljnosti, govori i papa Pavao VI.:

Kako u krajevima gdje je Crkva zasadena već stoljećima, tako i ondje gdje ona tek hvata korijene, može se u narodu naići na posebne oblike traženja Boga i vjere. Dok se na njih dugo gledalo kao na nešto manje čisto, ponekad čak i s prezirom, danas im se gotovo posvuda iznovice otkriva vrijednost. Biskupi su na nedavno održanoj Sinodi, puni pastoralnog realizma i revnosti, produbili značenje tih oblika religioznosti. Pučka religioznost nesumnjivo ima svojih ograničenosti. Često je sklona raznim izobličenjima religije, odnosno praznovjerju. Često ostaje na razini čisto kulturalnih očitovanja i ne dolazi do istinskog pristanka vjere. Štoviše, može čak voditi nastajanju sekti i ugroziti pravu crkvenu zajednicu. No ako se u evangelizaciji ispravno usmjeruje naročitom pedagogijom, pučka je religioznost veoma bogata vrednotama. Ona je izražaj žedi za Bogom koju samo jednostavni i siromašni mogu osjetiti. Ona sposobljava za velikodušnost i žrtvu sve do herojstva u očitovanju svoje vjere. Ona vrlo snažno doživljava najdublja Božja svojstva: njegovo očinstvo, njegovu providnost, njegovu zaljubljenost trajnu nazočnost. Rada unutrašnje stavove koje u tom stupnju inače rijetko susrećemo: strpljivost, smisao za križ u svagdanjem životu, predanost, otvorenost drugima, pobožnost. U tom smislu Mi radije kažemo 'pučka pobožnost', tj. vjera puka negoli religioznost. Svima koje je Gospodin postavio vodama crkvenih zajednica pastoralna ljubav mora biti nadahnuće kako da se odnose prema toj tako bogatoj i tako osjetljivoj stvarnosti. Prije svega valja biti osjetljiv, znati uočiti nutarnje dimenzije i neprijeporne vrijednosti, spremno pomoći da se izbjegnju opasnosti i zastranjenja. Ako se dobro usmjeri, ta pučka religioznost za naša narodna mnoštva može sve više i više biti istinski susret s Bogom u Isusu Kristu.¹¹

Medutim, molitvice su zanemaren žanr u proučavanju usmene hrvatske književnosti. Jerolim Šetka u zaključku svoje studije *Hrvatska pučka religiozna poezija* ističe da su molitvice hrvatsko duhovno blago, hrvatska kulturna, književna baština. Nažalost, ističe Šetka, molitvice su bile često zatajivan dio hrvatske knjige, hrvatske kulture, stoga nisu još sustavno, stručno, kritički sakupljene, proučene ni tiskane.¹² Prošlo je gotovo pola stoljeća otkada je fra Šetka pisao te rečenice, a zadaća prave i sveopće znanstvene valorizacije molitvica kao specifičnoga oblika molitvenih usmenih lirskih pjesama ni do danas nije ostvarena.

2. Odgojno značenje molitvica

Funkcije su pobožnih usmenih pjesama povezane i s konkretnim izvedbenim kontekstom unutar kojega pojedini tekstovi žive, ali i s povijesnim i kulturološkim okolnostima. Kao i svaki književni tekst, i tekstovi usmene književnosti imaju

10 Ljiljana Marks (ur.), *Križi lete po nebu — molitvice iz Dubrovačkog primorja* (prema zapisima Ljilje Šimunović), Dubrovnik, 2011, 173.

11 Papa Pavao VI., *Evangelii nuntiandi, Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, 8.12.1975., http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/apost_exhortations/documents/hf_p-vi_exh_19751208_evangelii-nuntiandi_hr.html (preuzeto 27. rujna 2013.)

12 Usp. Jeronim Šetka, *Hrvatska pučka religiozna poezija*, u: *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, Split, 1970, 3, 187–266.

prije svega svoju estetsku funkciju. No književnost kao oblik kulturnoga razvoja također nastoji pratiti izvanestetske funkcije unutar društva, ali i unutar sebe same. Jednostavno rečeno, estetske su funkcije postupci koji uvode neku drugu funkciju iz života društva u književnost. Funkcije iz života — izvanestetske — raznovrsne su, no zajednička im je praktičnost (utilitarnost). To su društvene funkcije: obavijesna, spoznajna, moralna, socijalna i politička. Za korpus teksto-va pobožnih pjesama naglašava se često važnost poučne (didaktične) funkcije.¹³ Mnoge molitvice sadrže vidljivu pouku kojom se sugerira norma ponašanja te imaju prvorazredno pedagoško značenje: treba poštivati Boga i moliti se svecima, častiti nedjelje i svetkovine, ići u crkvu, postiti postove, pošteno se odnositi prema drugima.¹⁴ To je književnost u funkciji vrednovanja ili u odgojnoj funkciji koja prikazuje pojave životne zbilje kako bi ih usporedila s određenim idealom, polazeći od uvriježenih vrijednosti odnosno normi koje pomaže »tvoriti, učvršćivati i odgajati za njihovo usvajanje«. U svim tim slučajevima odgojna se funkcija spaja s estetskim značajem književnosti.¹⁵ Nižući ekspresivne pjesničke slike, tekstovi pobožnih usmenih pjesama iznose pouke s namjerom postizanja snažne emocionalne suživljenosti recipijenata kojom se postiže moralna identifikacija i, kao konačni cilj, nasljedovanje izrečenoga. Riječ je o afirmiranju etičkih vrednota koje su bile važne za opstanak zajednice.¹⁶

Time što se takav tekst zajednički izgovara ili pjeva, postiže se (re)konstrukcija povezanosti zajednice, a pojedinac se s drugima povezuje upravo u prostor intersubjektivnoga. Radi se o interpersonalnome odnosu koji uspostavlja osjećajnu spoznaju i na taj način podržava prijenos vrednota koje su temelj identiteta zajednice.¹⁷ To se osobito odnosi na one tekstove koji su usmjereni na određene mikrosocijalne zajednice. U tom okviru valja propitati funkciju molitvice u intersubjektivnim odnosima unutar tradicijske obiteljske mikrosocijalne zajednice.

3. Djetetovo narativno okružje i njegove implikacije

Dijete se vrlo rano susreće s poezijom. Ono u obiteljskome krugu uči napamet pjesmice te ih recitira, kroz igru sa starijom djecom sluša i pamti stihove. U obitelji djeca poeziju više slušaju nego čitaju: slušaju je i pjevaju kad je poveza-

13 Usp. Estela Banov, Problemi klasifikacije pučkoga pobožnog pjesništva kvarnerskog prostora, *Riječki teološki časopis*, 1999, 7, 2, 307–318.

14 Usp. Ante Jurić–Arambašić, *Molitvice — nabožne pjesme u selu Kijevo*, 9.

15 Usp. Iz estetičkoga sustava Mukašovskog, Felix Vodička i suradnici detaljnije su sistematizirali funkcije književnosti. Tri su temeljne funkcije književnosti: spoznajna, izražajna i vrednujuća. Felix Vodička, *Svijet književnosti*, 1967. Ovdje prema opširnoj eksplikaciji Aleksandra Flakera, *Stilske formacije*, Zagreb, 1976, 37–38.

16 Usp. Jan Mukašovský, *Struktura, funkcija, znak*, 28, ističe pojam kolektivne svijesti kao socijalnu činjenicu te je definira kao mjesto postojanja pojedinih sustava kulturnih pojava, kao što su jezik, religija, znanost, politika. Oni svoje postojanje dokazuju time što u odnosu na empirijsku realnost manifestiraju normativnu moć. Područje estetskoga javlja se u kolektivnoj svijesti kao sustav normi.

17 Usp. Estela Banov, Komunikološka dimenzija starih pučkih pobožnih pjesama na Kvarneru, *Riječki teološki časopis*, 2000, 8 (16) 2, 447–457.

na s melodijom, ponavljaju je u igri. Među te prve poetske tekstove ubrajaju se i molitvice. Jedna je od najpoznatijih i danas svakako veoma prisutnih *Anđele čuvaru*.¹⁸

I kasnije, tijekom svoga obrazovanja, dijete se, posredno ili neposredno, u nastavi književnosti susreće s tekstovima usmene književnosti.¹⁹ Metodičari s punim pravom ističu: interpretacijom narodnih umotvorina učenici usvajaju etičke vrijednosti, oplemenjuju svoj duh narodnom mudrošću te stvaraju osjećaj pripadnosti svomu narodu.²⁰ Štoviše, ti se procesi često odvijaju unutar vjerskoga odgoja koji uključuje stvaralačko–komunikacijski susret djeteta s riječju koji sadrži više odnosa: »susret djeteta s riječju Božjom, susret djeteta s riječju učiteljevom, susret djeteta s riječju ostale djece, susret djeteta s vlastitom unutarnjom riječju, ali i susret učitelja s riječju Božjom, susret učitelja s riječju djetetovom, susret učitelja s vlastitom unutarnjom riječju«.²¹

No svako vrijeme gradi svoj pjesnički rječnik, svoju metaforiku i mnoge izraze koji su u nekom prošlom razdoblju bili svježiji. Dijete ne zanima prošlo vrijeme, prošla kultura ni prošli jezik, nego samo svijet u kojem živi. Ako mu taj svijet pruži i tradicijski čuvane tekstove kao dio svakidašnjice, ono će ih prihvatiti kao dio toga svijeta. O tome više mogu reći znanja proizašla iz istraživanja jezične socijalizacije (metode etnografije, komunikacije i konverzijske analize). Jezična socijalizacija područje je kojim se danas sve intenzivnije bave etnolozi/kulturni antropolozi i folkloristi, ali i lingvisti i psiholozi. Predmet njihova istraživanja područja su konverzijske analize odnosno etnografije komunikacije te su neprestano u doticaju s ljudima koji govore o svojim životima, prošlim iskustvima, čime njihove priče (koje ili sami potiču ili na neki način bilježe u »prirodnome« kontekstu) postaju analitičkim predmetom. Istraživanja jezične socijalizacije manje su poznata u hrvatskoj znanosti, a ujedinila su znanja antropologije, psihologije i lingvistike te se nastavljaju na istraživanja pragmatičke kompetencije. Riječju, bave se pitanjima kako djeca, kao manjeiskusni članovi pojedine zajednice, usvajaju jezik u interakciji s vršnjacima iiskusnijim članovima društva te kako postaju

18 »Anđele, čuvaru mili, / svojom snagom me zakrili. / Prema Božjem obećanju, / čuvaj mene noću, danju. / Osobito, pak, me brani / da mi dušu grijeh ne rani. / A kad s ovog svijeta podem / sretno da u nebo dodem, / — da se ondje s tobom mogu / vijekom klanjat' dragom Bogu.« Tu molitvicu, kao i mnoge druge, možemo naći i na mrežnim izvorima, primjerice, Zlatna djeca — portal za djecu, roditelje, učitelje, odgojitelje, <http://www.zlatnadjeca.com/2012/02/djecje-molitvice.html> (preuzeto 7. rujna 2013.)

19 Usmena i pisana književnost se u području dječje književnosti susreću i interferiraju na ovim razinama: na razini općega ugodaja, na razini forme — u prenošenju oblika (vrste) iz jedne književnosti u drugu, ali i u njihovu međuprožimanju, na razini strukturalnih obrazaca, kao i na na planu ritmotvornome, leksičkome i semantičkome. Zato je usmena književnost plodonosan i nezaobilazan poticaj za niz djela hrvatske dječje književnosti. O tim procesima detaljnije eksplicira Stjepan Hranjec, *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Zagreb, 2006, 19–21.

20 Usp. Dragutin Rosandić, *Metodika književnoga odgoja i obrazovanja*, Zagreb, 1986, 678.

21 Ana Gabrijela Šabić, *Vjerski odgoj djece predškolske dobi u duhovno — kulturnome kontinuitetu s vjerskim odgojem djece mlade školske dobi*, u: *Pustite malene k meni*, Zagreb, 1999, 20–52.

njegovi kompetentni dionici.²² Ta znanja mogu pomoći i kod proučavanja fenomena molitvica, osobito u njihovoj odgojnoj i pedagoškoj funkciji.

Suvremeni znanstveni dosezi na području etnologije i folkloristike ističu da je proučavanje izvora, postojanja i odjeka diskurzivnih oblika iz djetinjstva (ili nekog drugog životnoga razdoblja) u metodološkom smislu nezahvalan posao, jer su mogućnosti da se svjedoči njihovoj izvornoj izvedbi veoma male. Danas se konverzijske situacije iz nekadašnje tradicijske svakodnevnice komunikacije uglavnom upoznaju iz sjećanja kasnijih generacija, rjeđe u »prirodnim situacijama«. Tako je upoznata i jedna molitvica iz Posedarja.²³ Evo njezina teksta:

*Crkvica je građena,
Tamjanom je kađena,
U njoj Gospa kleči,
I u srcu ječi.
Zašto, Gospe, klečiš,
I u srcu ječiš?*

*Kako ne bih klečala,
I u srcu ječala.
Imala sam Sinka jedinka,
Žudiše se pobiše,
I mog Sinka ubiše,
Zlatnu krunu skinuše,
A trnovu mečaše.
Kud trnova dospiše
Tu se krvca proliše.*

*Tri andela s neba sidoše,
I tu krvcu kupiše,
U kalež je mečaše
Pred Boga je nosiše.*

*Sam Bog s neba govori:
»Tko bi ovu molitvicu izmolio
Tri put na dan, tri put na noć,
Tri bi duše otkupio.*

22 Usp. Jelena Marković, Pričanja o djetinjstvu i srodni koncepti: »velike« i/ili »male« priče, *Narodna umjetnost*, 2010, 47, 2, 51–76 (51) te Ishodišta, život i odjeci priča o (ne)posredovanim iskustvima iz djetinjstva u obitelji i malim grupama, *Narodna umjetnost*, 2012, 49, 2, 7–32 (10).

23 Riječ je o molitvici »Crkvica je građena« koju je iz svoga djetinjstva zapamtila Anita Borzić Slonka. Njezini su joj baka i djed Kate i Ante Šimurina iz Posedarja, kao djetetu, tu molitvicu kazivali 80–tih godina 20. stoljeća. Borzić je u odrasloj dobi, kao studentica izvanrednoga studija predškolskog odgoja na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli (kolegij Usmena zavičajna baština), 2013. godine napisala i obranila završni rad o toj molitvici. U tom je radu zapravo ispričala priču svoga djetinjstva provedenoga u Posedarju s bakom i djedom, a u toj priči bitno mjesto zauzima molitveni život obitelji.

*Jednu dušu oca svoga,
Drugu dušu majke svoje
Treću dušu samog sebe. Amen.*«²⁴

Način na koji se došlo do ove molitvice, naime prema živom sjećanju odrasle osobe, a koje se odnosi na njezino djetinjstvo i koje se reaktiviralo u određenome trenutku njezina života, ukazuje na složene vidove jezične socijalizacije. Ti vidovi pokazuju da dijete od svoga rođenja živi u narativnome okružju gdje ljudi govorno komuniciraju. Štoviše, o tom okružju dijelom ovise i dječje narativne prakse i načini (re)konstruiranja dječjega poimanja sebe. Ono što je dijete slušalo može proizvesti neočekivane učinke i postati važnim pripovijestima u njegovu životu kao djeteta i kao buduće odrasle osobe jer su obitelj, ali i djetetova najbliža okolina, važno mjesto jezične, narativne i mnemonijske socijalizacije.²⁵ Mala se djeca socijaliziraju u sustav značenja opetovanim interakcijama s članovima obitelji, koje su pak posredovane određenim tipovima diskursa. Molitveni život u obitelji kao temeljni oblik vjerskoga odgoja odvija se također kroz takve interakcije. Upravo molitvice ostvaruju takve izvanestetske funkcije. Obično bi se molile navečer ili ujutro, u obiteljskome krugu. Molilo bi se za članove obitelji, osobito za majku i oca. Obično bi bake i djedovi bili prenosioci molitvenih sižea. Tako se u molitvicama poput ove iz Posedarja potvrđuju postavke iz područja religioznoga odgoja, naime da se u zdravome obiteljskom životu doživljavaju temeljne sastavnice mira: pravednost i ljubav između braće i sestara, uloga autoriteta izražena preko roditelja, služenje s ljubavlju slabijim članovima jer su maleni, bolesni ili stari, međusobno pomaganje u životnim potrebama, spremnost na prihvaćanje drugoga, na praštanje.²⁶ O obitelji, svjesnoj takvoga dara, napisao je Pavao VI.: »Svi članovi evangeliziraju i svi su evangelizirani.«²⁷

U tom kontekstu osobito je karakterističan završetak nekih molitvica koje govore o mucu Isusovoj i bolima Majke Božje, a takva je molitvica i »Crkvice je građena«. U završnome dijelu molitvice pučki pjevač istaknuo je da će tko bude često molio molitvicu primiti osobitu milost, spasit će tri duše: očevu, majčinu i

24 Sadržajno, tematsko–motivski, idejno i formalno ova molitvica pripada vrlo raširenoj skupini molitvenih pjesama/molitvica pod zajedničkim nazivnikom »Crkvice se gradi«. Neke su i tiskane (Juraj Lahner, *Hrvatske narodne pobožne pjesme*, »Žalosna Gospa«, Zagreb, 1926, 13), a više ih je od četrdeset u rukopisnoj zbirci Jeronima Šetke *Zbornik hrvatskih narodnih pobožnih pjesama*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

25 Usp. Jelena Marković, *Ishodišta, život i odjeci priča o (ne)posredovanim iskustvima iz djetinjstva*, 10–11.

26 Usp. Natalija Bogović, *Molitva u obitelji*, *Riječki teološki časopis*, 2012, 20, 1, 63–86. Ivan Fuček u svojoj knjizi *Roditelji, djeca. Moralno–duhovni život*, Split, 2008, 207, definira: »Obitelj je 'ognjište', mjesto gdje plamt *vatra ljubavi* u višestrukim duhovno–tjelesnim odnosima: ljubavi muža prema ženi i žene prema mužu; roditelja, oca i majke prema svojoj djeci i ljubav djece prema roditeljima; braće i sestara međusobno; djedova i baka prema mladjoj obitelji njihovih sinova i kćeri te prema unucima; napokon, ljubavi unuka prema djedovima i bakama. Svi su ti odnosi u isti mah *tjelesno–duhovni*. Tvore *prirodnu toplinu* obitelji, ožaruju one tajnovite vrijednosti od Stvoritelja im utisnute u srce djelom stvaranja, ali i natprirodnu toplinu, vraćenu im po Spasitelju sakramentima krštenja i ženidbe«.

27 Papa Pavao VI., *Evangelii nuntiandi*, 71.

svoju. No, ta se milost molitelju ne obećava olako. Valja moliti ustrajno i redovito: »tri put na dan, tri put na noć«. Ovakvim je završetcima pučki pjevač htio preporučiti moljenje molitvica.²⁸ Ta se forma poklapa sa zahtjevima religioznoga odgoja koji upućuju da su najprikladnije molitve prije i poslije jela te večernja molitva. Neka to budu molitve zahvale, slave i klanjanja kako bi mališani već pomalo rasli u spoznaji da je Bog veći i moćniji od tate u kojeg imaju silno povjerenje.²⁹

Molitvicu koja je zabilježena kazivali su danas već odrasloj osobi baka i djed u njezinu djetinjstvu. Oni su molili zajedno sa svojom unukom. Svjedočenje o tome (a navedeno je u ovome radu) potvrđuje spoznaje religiozne pedagogije, naime, da u dobi od treće do šeste godine dijete rado upoznaje i otkriva stvari oko sebe. To je otkrivanje puno divljenja i radosti. Dijete je sposobno svoje iskustvo pretvoriti u molitvu, a zanimanje za slušanje priča i događaja vrlo je veliko. Djetetova nesputanost i unutrašnje povjerenje omogućuje mu susret s Bogom, a zajednička je molitva neobično važna. Štoviše, dijete već može aktivno sudjelovati u njoj.³⁰ To je razdoblje u kojem, osim uže obitelji, na razvoj djeteta utječu mnogi novi čimbenici.³¹ U ovome konkretnom slučaju, to je bio boravak kod bake i djeda. Time se potvrđuje ono što je papa Ivan Pavao II. izrekao u jednome svom govoru: »Život starijih osoba pomaže nam da osvijetlimo ljestvicu ljudskih vrednota; on pokazuje neprekidnost naraštaja i čudesan je dokaz međuovisnosti Božjega naroda. Starije osobe često imaju karizmu da prevladaju prepreke među naraštajima prije nego što one postanu nesavladive: koliko je djece našlo razumijevanja i ljubavi u očima, riječima i milovanjima starijih osoba! I kolike su se starije osobe rado potpisale uz one nadahnute biblijske riječi: 'Unuci su vijenac starcima!'«. ³²

Molitvice upravo ispunjavaju tu potrebu za emocionalnim i moralnim suživljavanjem. One kao žanr usmene književnosti nisu usmjerene na dominaciju

28 Usp. Jeronim Šetka, *Hrvatska pučka religiozna poezija*, 192. Ti završetci variraju u pojedinim inačicama, ističe Šetka pa se daju različite upute kada i koliko puta treba izreći molitvicu, pa i tri duše (vlastita, očeva i majčina) navode se različitim redosljedom, 193.

29 Usp. Stjepan Fridl, *Obiteljska molitva*, 490.

30 *Isto*, 490. Idilične mnemonijske slike iz ranoga djetinjstva u Posedarju (vidi bilješku 26.) potvrđuju te postavke. Otkrivanje divljenja i radosti u toj životnoj dobi, na vrhunski način je iskazala u svojoj autobiografiji sv. Terezija od Djeteta Isusa: »(...) moje su prve uspomene pune osmjeha i najnježnijih milovanja! (...) Ah! Kako su brzo prošle sunčane godine moga ranog djetinjstva, ali kako su sladak trag ostavile u mojoj duši. (...) Sve mi se smiješilo na zemlji; nalazila sam cvijeće na svakom koraku, i moja sretna narav doprinosila je također tome da moj život bude ugodan.« Sv. Terezija od Djeteta Isusa, *Povijest jedne duše (Rukopisi A, B, C)*, Zagreb, 1994, 9, 15 i 17. <http://zrno.fsb.hr/dt/download/2876.pdf> (preuzeto 28. rujna 2013.)

31 Ivan Fuček, *Roditelji, djeca*, 239. Ti čimbenici mogu biti predškolske ustanove koje imaju znatan utjecaj na psihu i prve vjerske i etičke zasade (nije svejedno kakvi su ondje i kojega usmjerenja odgojitelji/odgojiteljice), zatim ulica, igralište, crkva i crkveni prostor, prijatelji, vršnjaci. Potom ljetni mjeseci: vikendica, plaža, organizirane skupine u župnoj zajednici koji vodi kapelan koji predano radi s djecom.

32 Papa Ivan Pavao II., *Govor sudionicima »International Forum on Active Aging«*, 5 (5. rujna 1980.), *Insegnamenti di Giovanni Paolo II.*, III, 2 (1980), 539. Ovdje prema XXII — Ivan Pavao II, *Familias consortio — obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22.11. 1981.), http://snc.hbk.hr/public_html/02ivan_pavao_ii_familiarisconsortio.pdf (preuzeto 27. rujna 2013.)

estetske funkcije. Ta umjetnost poziva i želi predstaviti korisne stvari, neophodne čovjeku: nadahnuta je pijetetom rada i života i poznaje njihovu nužnost i radost; ne postavlja sebi visoke ciljeve, već ostvaruje svoju skromnost na čist i dirljiv način, a to nije mala zasluga. Njezina riječ, iako siromašna i nepretenciozna, dragocjena je i ljubazna, prožeta toplinom, prirodna i istinita. Dominaciju nad estetskim ostvaruje emocionalnost. Emocionalno uzbuđenje, ne kao neposredna reakcija na stvarnost, već kao čista funkcija predmeta dominira pa emocionalna norma ovdje dominira nad estetskom.³³

Ta norma, pokazuje i ova molitvica, usko je povezana s intersubjektivnom dimenzijom molitvice kao usmenoknjiževnoga žanra. Interakcije u obliku ispreplitanja međusobnih obiteljskih odnosa koje prenosi u dijalog s Bogom, u dijalog koji ujedinjuje roditelje i djecu kao braću pred jednim Ocem, pokazuju tako da ne postoji vjera za odrasle i vjera za djecu. Obiteljska je sredina najpogodnije mjesto u kojem se može i treba doživjeti da je Bog otac, a ljudi njegova djeca. Kao vjernički čin, molitvica izražava povezanost roditeljske vlasti s Božjom vlašću, stoga predstavlja učinkovit oblik religioznoga odgoja i pokazuje osobitu vrijednost tradicijskoga obiteljskog života. Može li ta tradicija pomoći i u današnjem načinu života i nakani da se u vjeri odgajaju djeca?

4. *Molitvice u današnjem društvu*

Moderna je etnografija pokazala kako je razlika između živoga folklora i industrijske proizvodnje folklornih predmeta u tome što je industrijska proizvodnja shematizirana, dok je pravo narodno stvaralaštvo beskrajno raznoliko i iznijan-sirano. No estetska norma, usko povezana s izvanestetskim, u folklornoj je sredini znatno manje promjenjiva nego u drugim sredinama te se često održava i nekoliko stoljeća bez bitnih promjena. U konkretnoj sredini folklorne kulture nije moguće razdvojiti i ograničiti ni samu umjetnost, aktivnost s dominantnom estetskom funkcijom, od ostalih aktivnosti.³⁴ No što ako se sama sredina promijeni? Svjedoci smo naglih i brzih promjena u društvu. Kao dio naše usmene nabožne baštine i tradicijske kulture molitvice se mogu učiniti ostatkom prošlosti. Pitamo se koliko su molitvice i danas prisutne u svakodnevnome životu?

Da bi se dali odgovori na ta pitanja, a oni ne mogu biti jednoznačni, valja istaknuti da proces (re)konstrukcije estetske vrijednosti uvijek živo reagira na dinamiku socijalnih odnosa, istovremeno njome određivan, utječući na nju povratnim djelovanjem.³⁵

Mogu li u tom okviru molitvice i danas imati estetske i izvanestetske funkcije koje su imale u vremenima drukčije organizacije i strukture obiteljskoga života?

Jeronim Šetka 1970. godine ističe da zanos za molitvicama nije više onako velik kao prije pa se molitvice sve više gube i izumiru. Ipak, uočava fra Šetka, one traju u seoskim sredinama gdje ih mladima, osobito djeci, kazuju starci i starice,

33 Usp. Jan Mukařovský, *Struktura, funkcija, znak*, 56.

34 Usp. *isto*, 92.

35 Usp. *isto*, 76–78.

majke, bake. I to kazivanje, pjevanje, ističe fra Šetka, za naš priprosti svijet po zabitnim selima još je i danas dio molitve i jedna od najmilijih zabava.³⁶ Prošlo je gotovo pola stoljeća od tih uvida fra Jeronima Šetke. U međuvremenu, svijet se tehnološki znatno promijenio. Danas se komunikacija odvija preko suvremenih audiovizualnih medija pa se tako usmena baština, njezin žanr — molitvice — često susreću na mrežnim portalima, različitim forumima, blogovima. Ondje ih reproduciraju i pišu o njima ljudi koji nisu stručnjaci, »ljudi iz puka«, što je, dakako, zanimljiv predmet sociologije umjetnosti. Štoviše, taj virtualni svijet p(r)okazuje veoma živu egzistenciju molitvica, potrebu da ih se zna i izgovara, kao i svijest o njihovoj dubokoj i trajnoj ulozi u životu pojedinca.³⁷

Govoreći diskursom teorije kulture, postavlja se pitanje: je li moguće aktualni mrežni život molitvica kontekstualizirati u globalno prisutnu univerzalnu čežnju za nekom vrstom *offline* autentičnosti? Ta čežnja kao post–postmoderna intencija komunikacije distribucijskim mrežama ukazuje na (re)konstrukciju svojevrstne digitalne ontologije kao iskaza rastuće želje za istinitošću. Bilježimo novu proslavu izvornosti. U cjelini, prevladavaju tri ideje: specifičnost, vrijednost i autentičnost. One obilježavaju novo doba autentičnosti, odnosno doba nove iskrenosti, nove ozbiljnosti.³⁸ U toj kulturnoj metamorfozi i razvoju kulturne osjetljivosti u vremenu koje se naziva i metapostmodernizam, a koji se definira i kao praksa za umjetnost i život subjektiviteta u doba interneta, čovjek, oscilirajući i njišući se između budućnosti, sadašnjosti i prošlosti, s idealima i između njih (atopička metaksa), aktualizira pitanja empatije, etike i metafizike.³⁹ Štoviše, o aktualnom zanimanju za molitvice kao jedinstvenim oblikom (usmenoknjiževne molitvene) autentičnosti govore i dva tiskana izdanja koja su popraćena velikim zanimanjem javnosti. Tako je Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku predstavio u Slanome,

36 Usp. *isto*, 199. O tome svjedoči i kazivačica molitvice iz Posedarja, koja je istaknula da je ta tradicija još uvijek živa u selima Dalmatinske zagore.

37 Usp. Evo, uz prethodno spomenuti portal Zlatna djeca, niz tih izvora: Molitve naših baka, <http://blog.dnevnik.hr/molitvice10/>, Molitvice naših baka, <http://blog.dnevnik.hr/gospa-moja/2012/10/1631076956/molitvice-nasih-baka.html>, Molitvice po domaću, <http://otok-krk.org/blog/hrvatska/molitvice-po-domacu>, Molitvice naših baba i didova, Selo Miši, http://www.selomisi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=88, Uspavanke — molitve naših baka, <http://www.ljportal.com/arhiva/6774-uspavanke-molitvice-nasih-baka>, Narodne molitvice i pjesmice, <http://rovisce.blogspot.com/2011/03/narodne-molitvice-i-pjesmice.html>, Molitve naših baka, <http://www.ezadar.hr/forum/showthread.php?t=1902>, Blog Molitve s koljena na koljeno, <http://www.blog.hr/print/id/1626595966/molitve-s-koljena-na-koljeno.html>, Naše stare večernje molitve u obiteljima, <http://www.plitska.com/forum/viewtopic.php?id=85&fid=2> (preuzeto 24. listopada 2013.)

38 Edward Docx, *Postmodernism is dead, A new exhibition signals the end of postmodernism. But what was it? And what comes next?*, Prospect, 20.07.2011., <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/postmodernism-is-dead-va-exhibition-age-of-authenticism/#.UkP15TchJWU> (preuzeto 26. rujna 2013.) Ivan Fuček, *Roditelji, djeca*, 2008, 302, ističe da «vrijeme koje živimo neumoljivo vapije: *dajte nam autentičnu kršćansku izgradnju*, ne surogat!«

39 Kao perspektivu post–postmodernizma, odnosno kao odgovor na postmodernizam, pojam metapostmodernizam uvode kulturni teoretičari Timotheus Vermeulen i Robin van den Akker u svojoj raspravi »Notes on Metamodernism«, *Journal of Aesthetics & Culture*, 2010, 2, 1–14, <http://aestheticsandculture.net/index.php/jac/article/view/5677/6304> (preuzeto 5. listopada 2013.) Također, i tematski broj o metamodernizmu časopisa *American Book Review*, 34, 4, 2013, <http://americanbookreview.org/issueContent.asp?id=208> (preuzeto 25. listopada 2013.)

u crkvi svetoga Jeronima, knjigu *Križi lete po nebu — Molitvice iz Dubrovačkoga primorja* koju je prema projektu profesorice Ljilje Šimunović priredila Ljiljana Marks iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Riječ je o molitvicama koje su iz usmene predaje djeca iz Osnovne škole Slano neumorno skupljala i zapisivala.⁴⁰ U Kominu je 2008. godine publicirana knjiga *Usmena pučka predaja Komin: molitvice: vjersko i kulturno blago* Anđelke Vlahović koja je skupljala molitvice iz južnoga dijela Hrvatske.

Zaključak

Živimo u užurbanome vremenu gdje je osobito obitelj na udaru razorne svakodnevice. Životni ritam pojedinih članova obitelji tako je različit da su rijetki zajednički susreti tijekom dana pa čak ni obroci više nemaju status neprijepornoga obiteljskog okupljanja. Bake i djedovi često ne stanuju u istome kućanstvu pa su današnje obitelji uglavnom nuklearne ili prošireno nuklearne.⁴¹ U takvim okolnostima pojedini se članovi sve više okreću samima sebi pa se događa pomnjanje sposobnosti za vjeru i nadu. Nema gotovoga recepta za rješenje problema, ali jedno je sigurno: Gospodin očekuje molitvu i tih osoba i tih obitelji.⁴² Nije li oblik molitvice jednostavan putokaz prilaženja Gospodinu i u ovim turbulentnim vremenima? Povezujući članove obitelji međusobno i s Bogom, molitvice, naoko jednostavan i skroman žanr vjerske usmene lirike, pokazuju mnogostruke estetske i izvanestetske funkcije koje se, sudeći prema recepciji suvremenih primatelja, pokazuju još veoma aktivnima, štoviše potrebnima. Posebice, danas, u ovim »posljednjim vremenima« kada je čovjek u sveopćem relativizmu došao do zida i prisiljen je načiniti (ontološki) zaokret.

Molitvice ukazuju da put do Gospodina često vodi kroz ono najmanje, skromno, koje živi u nižim slojevima društva, koje nije *mainstream*. Kao takvo, ono je osobito blisko djeci. Svi su ljudi djeca Božja. Možda je to ono najvažnije što su nam naši stari namrli — molitvene usmene lirske pjesme kao spas i putokaz u svim (ne)vremenima.

40 Tom prilikom velik je (dječji) pjesnik i akademik Luko Paljetak istaknuo: »Molitva je način da se uspostavi brz i pouzdan komunikacijski kanal između čovjeka i božanstva. Molitvi je potrebna riječ, magičnost njena zvuka, makar to bio samo šapat.« Pojasnio je kako molitve treba čitati i kao književne i kao pobožne tekstove, jer »njihova učinkovitost nikada ne prestaje, unatoč našoj nevjerici«. Stoga bi, naglasio je Paljetak, »ovu lijepu knjigu trebala imati, čitati i nadopisivati svaka primorska kuća«. Urednica knjige Ljiljana Marks s Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu kazala je kako su molitvice nepravedno zapostavljene u domaćoj i inozemnoj literaturi. O tome vidi u tekstu Molitvice su življeni odgovor čovjeka o smislu života, *Dubrovački vjesnik*, 6. siječnja 2012, <http://dubrovacki.hr/clanak/35228/krizi-lete-po-nebu-molitvice-iz-dubrovackog-primorja> (preuzeto 8. listopada 2013.)

41 Prema broju članova i rodbinskome odnosu postoji *nuklearna* i *proširena* obitelj. Nuklearna suobitelj roditelji i djeca, a proširena obitelj u kojoj zajedno živi više generacija. One obitelji u kojima bake i djedovi žive odvojeno, ali pomažu čuvati unuke, nazivaju se *proširene nuklearne obitelji*.

42 Natalija Bogović, Molitva u obitelji, 83.

Little Prayers as a Unique Form of Family Prayer

Vjekoslava Jurdana *

Summary

The contemporary way of living allows for less and less family togetherness and family prayer time. The family has been reduced to a nuclear unit consisting of parents burdened by their jobs and the everyday rhythm of life, and of children burdened by school and after-school activities which have been imposed on them. Grandparents do not have the role they once had in the traditional way of life. Our oral literary tradition is perhaps the most explicit testimonial to the elements, purpose, scope and effects of the traditional way of life. Aspects of family prayer life in the past can be gleaned from the phenomenon of little prayers. These are a unique genre in Croatian religious oral literature and are not merely a relic of the past, a folklore ornament, but as this paper aims to demonstrate, a precious signpost from the past to the future. Through an interdisciplinary approach, by taking into account achievements in the field of religious upbringing, ethnology, folkloristics, theory of literature and theory of culture, the paper brings to the reader's attention the valuableness of little prayers in family life and in the upbringing of young generations. In the twilight of Postmodernism, the post-postmodernist period, we see a renewed search for authenticity. In this context, little prayers are the expression of a return to one's roots.

Key words: little prayers, Croatian oral literature, family, religious upbringing

* A./Prof. Vjekoslava Jurdana, Dr.Sc., Education Sciences Department, The Juraj Dobrila University, Pula. Address: Ronjgova 1, 52100 Pula, Croatia. E-Mail: vjurdana1@gmail.com